

УДК 378.14

І. П. ДРОЗДОВА

ЗМІСТ ТА ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Досліджуються зміст викладання та основні підходи до навчання української мови у вищій школі як основи формування професійної компетенції студентів нефілологічного ВНЗ. Зазначено, що рівень готовності студентів до засвоєння знань зі спеціальності за допомогою необхідних комунікативних умінь досягається застосуванням цілісної системи критеріїв відбору змісту і технології формування професійного мовлення українською мовою. Визначена логічна послідовність відбору й обґрунтування етапів і методів розвитку професійного мовлення фахівців.

Ключові слова: зміст викладання української мови, професійна компетентність, професійно-орієнтований підхід, професійні якості мовця.

И. П. ДРОЗДОВА

СОДЕРЖАНИЕ И ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ НЕФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Исследуются содержание преподавания и основные подходы к обучению украинского языка в высшей школе как основы формирования профессиональной компетенции студентов нефилологического вуза. Отмечено, что уровень готовности студентов к усвоению знаний по специальности при помощи необходимых коммуникативных умений достигается применением целостной системы критериев отбора содержания и технологии формирования профессиональной речи на украинском языке. Определена логическая последовательность отбора и обоснования этапов и методов развития профессиональной речи специалистов.

Ключевые слова: содержание преподавания украинского языка, профессиональная компетентность, профессионально-ориентированный подход, профессиональные качества говорящего.

I.P. DROZDOVA

MAIN APPROACHES TO EDUCATION AS THE BASIS OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT FOR THE STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL PROFILE OF THE HIGHER SCHOOL

The article deals with the teaching content and main approaches to Ukrainian language teaching in universities as the basis of professional competence development of university students of non-philological profile higher educational establishments. We pointed out that the students' level of readiness to acquire knowledge in speciality by means of necessary communicative skills is attained with the help of integral content selection criteria system and the technique of development of professional Ukrainian speech. Having determined the system of learning content functions, we suggested the logical sequence of selection and grounding of stages and methods of the specialists' professional speech development.

Key words: Ukrainian language teaching content, professional competence, professionally oriented approach, professional qualities of a speaker.

Сучасний інформаційно насичений темп життя потребує використання нових, відповідних йому навчальних методик у сфері освіти, в тому числі у вищій школі. Найновіші досягнення у психолінгвістиці розкрили механізми багатьох явищ, що стосуються комунікації в різних сферах людської діяльності, зокрема тих її аспектів, які з'ясовують психологічно-педагогічні та методичні аспекти навчального процесу, допомагають організувати успішне засвоєння матеріалу. Висвітливо витоки методології, зміст основні підходи й принципи, обґрунтуємо вибір методики навчання професійного мовлення студентів ВНЗ нефілологічного профілю.

Основою вдосконалення навчального процесу у нефілологічному ВНЗ є системний підхід до оцінки можливих рішень завдань навчання. За ухвалення рішення суб'єктивні оцінки педагога мають бути підпорядкованими об'єктивності рішення, що випливає з аналізу повної та достовірної інформації про закономірності функціонування цілісної системи. Наразі ж йдеться про систему навчання професійного мовлення студентів-нефілологів.

Метою статті є дослідження основних підходів до навчання і змісту викладання української мови у вищій школі як основи формування професійної компетенції студентів нефілологічного ВНЗ.

У педагогічній літературі запропоновано різноманітні підходи щодо вдосконалення педагогічних систем і процесів [2; 3; 5; 6; 8; 9; 10; 12]. У цих дослідженнях визначено вдосконалення процесу навчання як такого управління, що організоване на основі всебічного врахування закономірностей, принципів навчання, сучасних методів і форм з метою досягнення найефективнішого функціонування вказаного процесу. Інтенсивно розвиваються технології навчання, зорієнтовані на розвиток особистості учнів і студентів. В основі цього лежить єдність мети загальноосвітнього та професійно спрямованого навчання за демократизації умов розвитку особистості студентів. Основними характеристиками застосування сучасних інформаційних технологій є можливість диференціації та індивідуалізації навчання, а також можливість розвитку творчої пізнавальної активності тих, хто навчається [1, с. 13].

Відбір змісту навчального матеріалу щодо навчання професійного мовлення як складової професійної компетенції студентів-нефілологів є складною й актуальною проблемою. Її дослідженню присвячені праці вчених у галузі дидактики і методики викладання [4; 7; 16; 20]. У вирішенні цієї проблеми науковці особливу увагу приділяють розробці й обґрунтуванню принципів відбору змісту матеріалу на різних рівнях (професії і спеціальності, навчального предмета тощо). Однак принципи вказують тільки загальні напрямки роботи з формування змісту освіти.

У методиці викладання мов, у тому числі української, найбільш охоплюючим підходом, який відображає специфіку української мови як навчального предмета, вважається комунікативний (О. Леонт'єв, Ю. Пассов, І. Зімня, О. Біляєв, Л. Паламар, М. Пентилюк, К. Плиско), що розглядає навчання спілкування як навчання діяльності, характеризується дослідженням пізнавальної діяльності суб'єктів навчання, а також проблем формування системи знань тих, хто навчається.

Сьогодні комунікативний напрямок у навчанні мовам відрізняється зростаючою увагою до особистості студента. Основні положення особистісно-орієнтованого підходу сформульовано І. Бехом [19 с. 80]. Процес оволодіння українською мовою, збагачений даними когнітивної психології, перетворює навчання в навчальний процес, на будь-якому етапі роботи якого мають бути задіяні розумові здібності студентів.

Сучасна модернізація орієнтується на збереження фундаментальності освіти й одночасне підсилення її практичної, діяльнісної спрямованості, тому передбачається, що система обов'язкового формування знань, умінь і навичок буде замінена набором компетентностей (комплексом компетенцій, які мають стати у подальшому засобом розвитку студентів). Отже, можна сказати, що модернізація освіти буде здійснюватися з позицій компетентнісно-діяльнісного підходу.

Сутність такого підходу полягає в тому, що оновлений зміст освіти буде основою формування компетентностей (або комплексу компетентностей) студентів, а процес засвоєння відбраного змісту матиме діяльнісний характер. Компетентності, які формуються, мають певні характерні ознаки. Вони, по-перше, багатофункціональні, оскільки можуть реалізовуватись у повсякденному житті студентів для вирішення різноманітних проблем і професійних завдань, для використання соціальних ролей тощо; по-друге, надпредметні й міждисциплінарні; по-

третє, забезпечують подальший інтелектуальний розвиток студентів, їх мислення, самооцінку, саморефлексію; по-четверте, багатомірні, тобто можуть бути охарактеризовані з позицій розвитку розумових здібностей студентів і розвитку різних умінь, зокрема й інтелектуальних.

Одним із завдань модернізації освіти є визначення ключових компетенцій (компетентностей) на міждисциплінарній і міжпредметній основі. Якщо для загальноосвітньої школи це будуть основи компетенцій і мінімально достатній рівень сформованості компетенцій для життя людини в суспільстві, то для вищої – комунікативно-достатній рівень сформованості всіх компетенцій у базовому варіанті вищого ступеня навчання і профільно-просунутий рівень, безпосередньо пов'язаний з професійним мовленням.

Володіння мовою професійного спілкування – це не тільки сформованість мовної компетенції (норми сучасної української літературної мови, фахова термінологія, специфіка побудови синтактичних конструкцій, текст та дискурс), а й уміння використовувати ці знання на практиці, поєднувати вербальні та невербальні засоби спілкування відповідно до мети, ситуації спілкування, тобто досконала сформованість комунікативних навичок.

Вивчення основоположних наукових ідей, закладених у розробку того чи іншого підходу, показує, що компетентісно-діяльнісному, методологічному підходу до освіти відповідає комунікативно-когнітивний підхід до навчання української мови у вищій школі, який може розглядатись як метапідхід, інтегративний підхід. Він дає змогу теоретично обґрунтувати проблеми цілеполягання, відбору змісту навчання, орієнтовані на формування різних компетенцій, вирішити проблеми організації відібраного змісту і послідовності його вивчення, обґрунтувати питання пошуку таких способів пред'явлення і тренування матеріалу, призначеного для освоєння студентами, що враховували би професійно-комунікативні й пізнавальні потреби студентів різних курсів щодо навчання і навчальні умови.

Цей підхід забезпечує студентам усвідомлене засвоєння відомостей (матеріалу) професійного характеру, що розвиває пізнавальні здібності й інтереси студентів, а також їхні особистісні якості, орієнтовані на особистісну активність, пошук, творчість. Комунікативно-когнітивний підхід до навчання української мови зможе реалізувати концептуальну ідею модернізації процесу навчання: забезпечити оволодіння діяльністю (комунікативною) завдяки формуванню комплексу компетенцій у діяльнісному режимі з орієнтацією на можливості, здібності, потреби й особистісні якості студентів того чи іншого курсу (ступеня навчання) різного фаху, а також в орієнтації на максимальний розвиток особистості студента, його активності, творчості у визначених умовах навчання.

Умови навчання і «заданий» результат навчання визначаються Державним стандартом. На нього орієнтуються програми з української мови для ВНЗ нефілологічного профілю, що останнім часом обмежуються освітньо-кваліфікаційною характеристикою (ОКХ) спеціальності. В ній подаються вимоги до підготовки фахівців з української мови та освітньо-професійна програма (ОПП) спеціальності, в якій пропонується зміст тем з мови для навчання студентів, що визначають кількість годин та обсяг дисципліни мовного напрямку («Ділова українська мова», «Українська мова професійного спілкування», «Українська мова за професійним спрямуванням») на нефілологічних факультетах ВНЗ. За цими документами робляться навчальні та робочі програми за факультетами. Якщо ОКХ та ОПП за факультетськими напрямами навчання не передбачено, то вони дублюються за суміжними спеціальностями.

Комунікативно-когнітивний підхід до навчання складає, з одного боку, теоретичне обґрунтування комунікативної технології навчання української мови, тобто вирішення таких методичних питань, як відбір, організація, послідовність вивчення мовного і мовленнєвого матеріалу та способів пред'явлення і тренування, що враховують комунікативні потреби студентів певного фаху й умов навчання. З іншого боку, цей підхід забезпечує свідоме засвоєння знань і відомостей мовного, мовленнєвого та професійного характеру, які задовольняють і розвивають пізнавальні інтереси й запити особистості студентів, що формуються, на мінімальному рівні для задоволення комунікативно важливих професійних потреб. Це дає змогу змінювати форми діяльності, зосереджуючись на вузлових проблемах, які потребують повсякденної уваги.

Нині у вищій школі все послідовніше здійснюється комунікативно-когнітивна спрямованість навчання української мови з урахуванням орієнтації на майбутню професію

студента. Це зумовлює вироблення у студентів потреби й здатності використовувати українську мову як засіб спілкування та засіб отримання інформації, зокрема науково-навчальної і професійної.

Реалізації комунікативних цілей сприяє таке побудування дій викладача і студентів, що спрямоване на рішення наступних основних завдань:

– зростаюче застосування відпрацьованого й автоматизованого у процесі упізнання, запам'ятовування і тренування навчального матеріалу в комунікативних діях з метою отримання інформації за фахом;

– активне залучення студентів до комунікативної діяльності, що відбувається українською мовою в усній і писемній формах.

Для побудування комунікативно-когнітивного навчання української мови необхідно, щоб педагогічне керівництво викладача було спрямоване на вироблення у студентів умінь самостійно й активно вирішувати комунікативні завдання. Цьому сприяє насамперед встановлення тісного зв'язку між розвитком мовленнєвих умінь студентів, з одного боку, і розумових та технічних прийомів роботи, з іншого.

Важливим фактором ефективності формування професійного мовлення є визначення її адекватності змісту. Науковий доробок учених, власний педагогічний досвід та досвід інших викладачів-практиків переконують у тому, що до змісту викладання української мови з метою професійного мовлення мають входити такі компоненти: 1) прагматичний – формування в студентів комунікативних умінь і навичок; 2) гносеологічний – розширення в студентів знань про загальні закономірності розвитку української мови, питання лексики, фразеології, фонетики, граматики, професійного мовлення, термінологічної лексики тощо; 3) аксіологічний – розвиток у студентів ціннісних орієнтацій і мотивів діяльності.

Аплікативний аналіз вищеназаних підходів щодо курсу української мови призвів до необхідності визначення наступних критеріїв формування змісту останнього: відносної повноти; цілісності; типовості; відповідності вимогам мовної і мовленнєвої професійної практики (наразі й ринку праці), основним напрямкам розвитку педагогічної науки й лінгводидактики; варіативності.

Щодо критерію інваріантності, описаного в працях з теорії формування змісту навчання, то в організації лінгводидактичних комплексів він може бути застосований лише для відбору методів викладання, тобто є зовнішнім щодо змісту й не може здійснювати на нього вплив.

У рамках розробленої нами концепції взаємозв'язку сучасного ринку праці з підготовкою студентів нефілологічних спеціальностей з української мови з метою формування професійного мовлення реалізується посередництвом професійно-орієнтованого підходу до формування змісту і дидактичної технології навчання української мови у вищій школі. Ця теза спирається на загальну закономірність організації навчальних дисциплін професійного циклу, виведену В. Ледньовим: інваріант дисципліни визначається двома основними факторами – структурою діяльності і структурою сукупного об'єкта вивчення.

З урахуванням цього визначальними для навчання української мови у вищій школі нефілологічного профілю є:

1) характер впливу загальної і майбутньої професійної діяльності на зміст, відбір й організацію навчального мовного матеріалу;

2) моделювання в навчальному процесі ситуацій спілкування і способів формування мовленнєвих умінь у студентів-нефілологів;

3) способи і прийоми управління їхньою навчальною діяльністю на заняттях із викладачем і в самостійній роботі.

Спираючись на дослідження в цій галузі, можна визначити певні напрямки в проектуванні змісту.

По-перше, зміст може бути засвоєний тільки в процесі активної діяльності суб'єкта. Тож діяльність є формою існування й вираження змісту. Подання змісту на діяльнісній основі дає можливість формування й розвитку системи діяльності тих, хто навчається, в предметному просторі.

По-друге, зміст навчального предмета передбачає наявність об'єктів вивчення і методів їх інтеріоризації. При цьому методи є способами існування і вираження об'єктів вивчення, що

проектуються змістом підготовки. Отже, оволодіння системою діяльності дозволяє суб'єкту встановити взаємодію з будь-якими системами конкретного предметного простору.

По-третє, зміст зв'язаний із засобами існування. У дидактиці розроблено декілька форм його подання, кожна з яких задає певну програму здійснення навчально-пізнавальної діяльності: словесно-описова, структурно-понятійна, системно-діяльнісна, блочно-модульна. Остання виступає в ролі пріоритетного напрямку сучасної організації змісту, а структурною одиницею тут є значимий фрагмент майбутньої мовно-професійної діяльності фахівця.

Таке розуміння змісту навчання дає можливість розроблювати комплексні алгоритми розвитку мовно-мовленнєвого напрямку професійної освіти, інтегративні програми підготовки з української мови за спеціальністю, а також інноваційні підходи до організації педагогічного процесу.

Загальною закономірністю системи організації змісту будь-якого дидактичного циклу є те, що вона визначається двома основними факторами – структурою діяльності і структурою сукупного об'єкта вивчення. На нашу думку, для спеціальної освіти детермінуючою структурою діяльності є одна з часткових її структур, а об'єктом вивчення – галузь людської мовної і мовленнєвої практики, що відповідає професії, яка засвоюється.

Враховуючи кількість годин за програмою курсів «Ділова українська мова», «Українська мова професійного спілкування», «Українська мова за професійним спрямуванням» (від 36 до 54 годин аудиторних занять на різних факультетах), варто здійснювати цілеспрямований жорсткий відбір професійно зорієнтованого матеріалу українською мовою. При цьому необхідно чітко керуватися доцільністю пред'явлення студентам тієї чи іншої професійно значимої інформації в рамках формування професійного мовлення засобами української мови.

Підвищення рівня готовності студентів до засвоєння знань зі спеціальності необхідними сучасному фахівцеві нефілологічного профілю комунікативними вміннями має досягатися застосуванням цілісної системи критеріїв відбору змісту і технології формування професійного мовлення українською мовою.

На основі аналізу гносеологічних коренів професійної підготовки студентів нефілологічного профілю ВНЗ з української мови й актуальних вимог до навчання з'ясовано, що в основі вдосконалення процесу формування професійної українськомовної компетентності майбутніх фахівців має лежати система критеріїв відбору змісту і технології підготовки з української мови, яка поєднує наступні критерії: відносної повноти; подвійної детермінації змісту освіти (структурою майбутньої професійної діяльності і структурою української мови); подвійного входження базисних компонентів (імплицитного й апікального) в структуру змісту підготовки; відповідності основним напрямкам розвитку професійної педагогіки і лінгводидактики; типовості; функціональної повноти; репрезентативності й валідності мовного матеріалу, що відбирається (відносно сфер, тематики і ситуацій професійної комунікації); ефективності засобів мотивації студентів до засвоєння комунікативних умінь і до майбутньої професійної діяльності, які входять у зміст і технологію.

Введення у визначену нами систему критеріїв відбору критерію функціональної повноти вимагає розгляду питання про функції змісту освіти рівномірно з критеріями, що визначають цільовий відбір змісту. Під функцією освіти ми розуміємо його інтегративну характеристику, яка формує спеціальну спрямованість навчальної діяльності в заданих умовах здійснення педагогічного процесу. Вважаємо за необхідне говорити про зміст спеціальної освіти, оскільки контент українськомовної підготовки ми аналізуємо з позицій професійно-прагматичного, а не суто філологічного підходу.

В педагогіці поняття «зміст» найчастіше вживається у словосполученні «зміст освіти». Це, як зазначає С. У. Гончаренко, «система наукових знань про природу, суспільство, людське мислення, практичних умінь і навичок та способів діяльності, досвіду творчої діяльності, світоглядних, моральних, естетичних ідей та відповідної поведінки, якими повинен оволодіти учень у процесі навчання» [11, с. 137].

Подібні пріоритети формуються в рамках професійно-прагматичного підходу і групуються залежно від ступеня значимості певних функцій для формування особистості випускника нефілологічної спеціальності ВНЗ. Значимість же функцій визначається комплексом вимог сучасного ринку праці до якостей особистості подібного фахівця.

Відповідно до вказаного підходу, ми виокремили три групи функцій змісту освіти: *основоположні, допоміжні, службові*. В їх межах визначено функції, реалізація яких має здійснюватися з можливо повним підкоренням цілям процесу професійної підготовки й удосконалення професійного мовлення засобами української мови і професійної компетентності студентів-нефілологів.

Основоположні функції (функції першої групи):

- 1) *дійово-формувальна* – формування конкретних умінь і навичок;
- 2) *спеціалізуючи* – відображення специфічних рис функціональних одиниць діяльності фахівця, підготовка якого ведеться посередництвом конкретного змісту, що формується; якщо ми говоримо про зміст формування і розвитку професійного українськомовного мовлення, то частковим випадком спеціалізуючої функції можна розглядати й лексикологічну, яка має на увазі формування термінологічного запасу фахівця, знання мови фаху і професіоналізмів тощо;
- 3) *когнітивно-розвивальна* – спеціально розроблені заходи, спрямовані на сприяння інтелектуального розвитку студента, формування професійної компетентності і мовної особистості засобами української мови, створення професійно-мовної картини світу і поступове оформлення професійного менталітету фахівця.

Додаткові функції (функції другої групи):

- 1) *мотивуючо-орієнтувальна* – створення мотиваційного компонента особистості перспективного фахівця та його орієнтованості на майбутню професійну діяльність і спілкування українською мовою;
- 2) *загальнопрофесіоналізуюча* – продовження формування професійно значимих якостей особистості майбутнього фахівця, передусім комунікативної активності в широкому сенсі, зокрема мовленнєвої;
- 3) *аналітична* – втілення функціональних одиниць діяльності, що входять до кваліфікаційної характеристики фахівця, і діагностика потреб ринку праці, пов'язаних з українськомовним компонентом професійної діяльності.

Службові функції (функції третьої групи):

- 1) *антиципальна* – впровадження у процес підготовки елементів, сформованих через посередництво змістово-цільового передбачення потенційних вимог ринку праці, суспільних потреб у професійно-орієнтованому спілкуванні тощо;
- 2) *узагальнювально-систематизувальна* – узагальнення і систематизація мовного матеріалу, необхідного для формування й розвитку професійного мовлення студентів;
- 3) *інформаційна* – розширення всередині і позапрофесійного кругозору, зокрема мовного.

Визначені функції змісту навчання обґрунтовані в загальному вигляді в концепції професійного становлення в рамках теорії психології професій [13; 15; 17; 21; 23]. Згідно з цією концепцією компонентами професійно зумовленої структури особистості є: професійна спрямованість; професійна компетентність; професійно важливі якості; досконале професійне мовлення, що передбачає знання мови професії, і професійно значимі психофізіологічні властивості; культуру мовлення; професійний менталітет – усе те, що формує досконалу модель фахівця.

Оскільки мова є критерієм рівня культури людини, то в ній яскраво розкривається сутність людської особистості. Тому головну увагу слід приділяти формуванню таких професійних якостей мовця (складових моделі фахівця), як самостійний і креативний склад мислення; орієнтація в мовній ситуації; спрямованість на співрозмовника; мовна пам'ять; правильний і доречний добір мовних засобів; правильна побудова висловлювання (дискурсу); прогнозування реакції співрозмовника; належна дикція, вміння слухати тощо.

Другий компонент передбачає актуалізацію здобутих раніше мовних знань з акцентом на особливості функціонування у сфері професійної діяльності [22, с. 21].

Третій компонент зорієнтований на з'ясування поняття тексту або дискурсу, їх побудови, оскільки взаєморозуміння в мовному професійному спілкуванні залежить від способу подання інформації, власне від особливостей тексту в аспекті подій або мовлення як цілеспрямованої соціальної дії чи компонента взаємодії людей і механізмів їх свідомості.

Визначивши систему (ієрархію і парадигму) функцій змісту навчання, можемо запропонувати логічну послідовність відбору й обґрунтування етапів і методів формування та розвитку професійного українськомовного мовлення фахівців. По-перше, функції змісту значною мірою визначають етапи (ступені) навчання. По-друге, ми вибираємо лінгводидактичні методи відповідно до типових ознак і контенту функцій змісту. Вважаємо оптимальним способом досягнення мети ефективного формування професійної компетентності студентів-нефілологів створення перспективного дидактичного комплексу з формування, розвитку й удосконалення професійного мовлення засобами української мови. Нами запропоновано взаємопов'язані концепції підвищення ефективності навчання української мови і комплексної професійної підготовки з розвитку професійного мовлення студентів-нефілологів, враховуючи сучасні вимоги Болонського процесу і кон'юнктуру ринку праці.

Модернізація освіти передбачає зміни цілей і планованого результату освіти, скорочення обсягу обов'язкового змісту, змінення методів і технологій засвоєння змісту на всіх рівнях навчання, індивідуалізацію процесу навчання, можливість варіативних систем освіти. Відповідно до цього предметом змін будуть стандарти, програми, навчальні плани. Однак оскільки зовнішня сторона організації навчального процесу органічно пов'язана з внутрішньою, змістовно-процесуальною, то одна і та ж форма навчання може мати різну зовнішню модифікацію і структуру залежно від завдань і методів навчальної роботи.

Систематизація існуючих у методиці аспектів комунікативно-діяльнісного, особистісно-діяльнісного та комунікативно-когнітивного підходів і додаткових методичних принципів та їх інтерпретація в умовах нових вимог до навчання за принципами Болонської декларації і нової парадигми мовної освіти дозволяє чітко окреслити, систематизувати й обґрунтувати професійно-орієнтований зміст навчання української мови за фахом студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акимов М. К. Индивидуальность учеников и индивидуальный подход / М. К. Акимов, В. Т. Козлова. — М.: Знание, 1992. — 78 с.
2. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: історія, теорія / А. М. Алексюк. — К.: Либідь, 1998. — 557 с.
3. Артемчук Г. І. Вища школа України: реальність і тенденції розвитку / Г. І. Артемчук, В. В. Попович, Г. Г. Січкаренко. — К.: Ленвіт, 2004. — 176 с.
4. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю. К. Бабанский. — М.: Педагогика, 1982. — 192 с.
5. Бабич Н. Д. Лінгво-психологічні основи навчання і вивчення мови / Н. Д. Бабич. — Чернівці: Рута, 2000. — 175 с.
6. Барановська Л. В. Навчання студентів професійному спілкуванню / Л. В. Барановська. — Біла Церква: Білоцерк. держ. аграр. ун-т, 2002. — 256 с.
7. Беспалько В. П. Системно-методическое обеспечение учебного процесса подготовки специалистов / В. П. Беспалько, Ю. Г. Татур. — М.: Высш. школа, 1989. — 144 с.
8. Біляєв О. М. Методика вивчення української мови / О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилуок. — К.: Рад. школа, 1987. — 245 с.
9. Вітвицька С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою навч. для студ. магістратури / С. Вітвицька. — К.: Київ. центр навч. літ-ри, 2006. — 384 с.
10. Галузинський В. М. Основи педагогіки та психології вищої школи в Україні / В. М. Галузинський, М. Б. Євтух. — К.: Інтел, 1995. — 166 с.
11. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. — К.: Либідь, 1997. — 272 с.
12. Ильина Т. Д. Педагогика / Т. Д. Ильина. — М.: Просвещение, 1984. — 378 с.
13. Зеер Э. Ф. Психология профессий: учеб. пособие / Э. Ф. Зеер. — Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 1997. — 244 с.
14. Зеньковський Ю. Креативність — фрактал сучасної парадигми вищої технічної освіти / Ю. Зеньковський, Г. Мірських // Вища освіта України. — 2007. — № 3. — С. 14—20.
15. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения : учеб. пособие / Е. А. Климов. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. — 509 с.
16. Леднев В. С. Содержание образования : учеб. пособие / В. С. Леднев. — М.: Высш. школа, 1989. — 360 с.
17. Логинов В. В. Система подготовки и повышения квалификации инженерно-технических работников на промышленных предприятиях / В. В. Логинов. — К., 1977. — 45 с.

18. Маркова А. К. Психология обучения подростка / А. К. Маркова. – М.: Знание, 1975. – 64 с.
19. Педагогічні технології: теорія і практика: навч.-метод. посібник / за ред. проф. М. В. Гриньової. — Полтава: АСМІ, 2006. — 230 с.
20. Петровский В. А. Личность в психологии : парадигма субъективности / В. А. Петровский. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. — 512 с.
21. Семенов О. М. Професійна компетенція майбутнього вчителя української мови і літератури / О. М. Семенов // Українська література в загальноосвітній школі. — 2003. — № 4. — С. 2—5.
22. Сухопар В. Термінологічна компетенція як складова мовної культури фахівців / В. Сухопар // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. праць фак-ту лінгвістики Гуман. ін-ту Нац. авіац. ун-ту. — К., 2005. — Вип. 11. — С. 18—25.
23. Талызина Н. Ф. Пути развития профиля специалиста / Н. Ф. Талызина. — Саратов: Изд-во Саратов. гос. ун-та, 1987. — 173 с.